

JANCSÁK CSABA PHD
jancsak@jgypk.szte.hu
docens (SZTE JGYPK)

„Próféták” Hallgatói demokráciakísérlet a hatvanas években, Szegeden

— «Prophets» – Students’ Political Attempt to Make Democracy
in the Early 1960s in Szeged, Hungary —

DOI 10.14232/belv.2015.4.10 <http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.4.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Jancsák Csaba (2015): „Próféták” – Hallgatói demokráciakísérlet a hatvanas években, Szegeden. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 4. sz. 129–139. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Az alább következő sorokban Horváth Tamás íróval készített interjú részletei olvashatóak. Az SZTE Oral history kutatócsoportjának keretében felvett video-életútinterjú három ülésben (2012. október 17-én, 2013. március 3-án és 2013. október 30-án) készült.¹ Készítette, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta Jancsák Csaba. Közreműködött Kiss Gábor Ferenc.

Horváth Tamás 1940. június 4-én született Szegeden. A család 1944-ben a szovjet front elől Nyugatra menekült. Hazatérésük után édesapját, aki a szegedi járásbíróság polgári irodájának volt a vezetőjét, B-listázták²,

¹ Az interjú videofelvétele elérhető: SZTE Oral history kutatócsoport archívuma. Az itt közölt interjúból a kérdéseket kivágtuk.

² A B-lista a politikai okokból a rendszer által nem-

a család a társadalom árnyékos oldalára került. Keresztszüleit 1952-ben a Hortobágyra internálták.³ Horváth Tamás középiskolai

kivánatosnak ítélt személyek listája volt, akiknek a munkából való elbocsátás, és a továbbiakban hátrányos megkülönböztetés lett a sorsuk. Az 1945-46-ban létrehozott és a Magyar Kommunista Párt által irányított igazolóbizottságok háromféle kategóriába sorolták a vizsgált személyeket: megbízhatóak (A), elbocsáthatóak, de egy éven belül visszavehetőek (B), politikailag megbízhatatlanok, nem visszavehetőek (C). Vö. KAHLER FRIGYES (2005): *Jogállam és diktatúra*. Budapest, Kairosz.; KISZELY GÁBOR (1990): *ÁVH – Egy terrorszervezet története*. Budapest, Korona Kiadó.

³ „...A Tito-banda a szocialista építés és nemzetközi békefront ellenségeinek egyik legaktívabb rohamcsapatává változott. [...] Déli határainkon valóságos kéminváziót szerveztek. [...] Volt olyan hét, hogy több mint száz kémét dobtak át.” (Szabad Nép 1949.

tanulmányait a Radnóti Miklós Gimnáziumban kezdte az 1954/55-ös tanévben, Gallé László⁴ igazgatósága alatt. A következő tanévben osztályával együtt áthelyezték az „Új Gimnázium”-nak nevezett intézménybe, mely 1956 októberétől 1957 márciusáig a Hunyadi János Általános Gimnázium, 1957 márciusától

június 8.) Az ellenségesnek tekintett személyek (Horthy-katonatisztek, kuláknak nyilvánítottak, külföldről hazatelepültek, délszlávok) déli határ közeléből való deportálást Rákosi 1949. szeptember 30-án (Rajk halálra ítéltése után 6 nappal) az MDP nagybudapesti pártaktíva értekezletén mondott beszéde indította el: „...nekünk tudomásul kell venni, hogy déli határainkon egy mindenre elszánt kalandor banda áll ugrásra készen. Olyan ellenség, a kalandorok, spiclik, provokátorok, néparulók olyan hada, amelyet az amerikai imperialisták tartanak pórázon, mint a láncos kutyát és amely, akárcsak Rajk és bandája, azt teszi, amit gazdái parancsolnak.” RÁKOSI MÁTYÁS (1951): *A békéért és a szocializmus építéséért*. Budapest, Szikra. mek.oszk.hu/04300/04351/04351.rtf

A Nagyszegedi Pártbizottság 1949 decemberében kérte az illetékes állami és pártvezetőket (Farkas Mihály, Péter Gábor, Kádár János), hogy „a határ közeléből az országtávolabbi részére telepítsék át azokat az elemeket, akik erősen feltételezhetőleg a titoista ügynökök munkáját támogatják” – idézi FARKAS CSABA (2010): *A Rákosi diktatúra évei*. In Blazovich László (szerk.): *Szeged Története 1945–1990*. 5. kötet. Szeged: CSML, 113.p.

Lásd még SOLT PÁL et. al (szerk.) (1993): *A Budapesti Népbírósg ítélete Rajk László és 5 társa ügyében. Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 2. kötet. Budapest, KJK. 385–451

⁴ „Ő volt az igazgató, akit rendkívüli módon kikezdett a pártvezetés és mindenáron el akarták őt távolítani a Radnóti éléről. Kitűnő pedagógus volt, nagyszerű igazgató és egy nagyszerű-nagyszerű gimnáziumot csinált, az ország legjobb 6 vagy 8 gimnáziuma közé tartozott a Radnóti Gimnázium. Azért, hogy a gimnáziumot is lefokozzák, ezért elhatározták, hogy indítanak egy új gimnáziumot.” (Horváth Tamás közlése 2013. március 3-án.) Gallé László (1908–1980), tanár, biológus. Egyetemi tanulmányait a belgrádi és a szegedi tudományegyetemen végezte. 1930-ban természetrajz-kémia szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1936-ig tanáregéd az egyetemen. 1936-tól a Klauzál Gábor (ma Radnóti Miklós Gimnázium) tanára. 1945–1955 között a gimnázium igazgatója. 1955 és 1970 között a Ságvári Gimnáziumban tanított.

a Ságvári Endre Általános Gimnázium nevet viselte. Első osztályfőnöke Rully János volt, akit politikai indokok alapján felmentettek az osztályfőnöki feladatok alól⁵. Értékvilágát és gondolkodásmódját formáló tanárai Pataki Szilveszter⁶ és Medzibrodzsky Endre⁷. Horváth Tamás középiskolásként jelen volt a MEFESZ 1956. október 20-i Auditorium Maximum-beli ülésén.⁸ (Ld. képmelléklet.)

Az érettségi után kirakatrendező iskolába járt Budapesten, majd visszatért és 1961-től a

⁵ „Egy napon kivezényelték az osztályt az Anna-kút elé, ott volt egy két vagy három villamoskocsiból álló szerelvény, az alkalmi kiállításon mutatták be az élen járó szovjet tudomány csodáit fotókon és egyebeken, makettekben mutatták be. Minden iskolának kötelező volt ezt a kiállítást megtekinteni. Mi is elmentünk az osztályfőnökünk vezetésével és végigjártuk ezt a kiállítást, és amikor jöttünk el, az egyik gyerek – mert minden gyereknek adtak egy prospektust, hogy vigye haza, mutassa meg a szülőknek, ők is jöjjenek el – azt mondta, »Sokkal jobban örülnék, ha valami jó kis detektívtörténetet nyomnának a kezembe«. Mire visszaértünk a gimnáziumba a Hősök kapujához, már nem Rully János volt az osztályfőnökünk.” (Horváth Tamás közlése 2013. március 3-án.) Rully János (1910–1989) magyar-német szakos tanár. 1955-ig a Radnóti Gimnázium, 1955–57 között a Ságvári Gimnázium tanára.

⁶ Pataki Szilveszter (1914–1993) tanár. Főiskolai oktató, majd áthelyezik és 1956-ban a szegedi Hunyadi (később Ságvári) Gimnázium francia–angol–német–latin–orosz szakos tanára. A forradalom bukása után külföldre menekül. Az USA-ban telepedik le, ahol több egyetem tanára. Lásd még Apró Ferenc: Pataki Szilveszter halálára. *Reggeli Délvilág*. 1993.08.14.

⁷ Medzibrodzsky Endre franciás műveltségű, művészetek iránt elkötelezett pedagógus. Előbb Szentesen, majd Szegeden középiskolai történelemtanár, az egyetem történeti tanszékének szakmódszertan-oktatója.

⁸ Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége: az 1956-os forradalmi egyetemi ifjúsági mozgalom, mely 1956. október 16-án alakult. Második nagygyűlését október 20-án tartotta. Itt és ekkor öntöttek végős formába az október 16-án megfogalmazott politikai követeléseiket, melyek október 23-án a forradalom követeléseivé váltak. Lásd még JANCsÁK CsABA (szerk.) (2011): *A szegedi szikra*. Szeged, Belvedere Meridionale.

Szegedi Egyetem jogi karának lett hallgatója. 1963-tól III/III-as csoportfőnökség megfigyelése alatt állt. 1965. szeptember 21-én letartóztatták. 1965. november 10-én az ügyészség a BTK 127§ 1.b-be ütköző izgatással vádolta meg Horváth Tamás, Simó Zoltán, Barna Dezső és Schandl Gábor hallgatókat. Horváth Tamás az 1966. július 6-án kezdődő per első rendű vádlottja volt. Izgatás vádjával 1966. augusztus 5-én egy év szabadságvesztésre ítélték.

Horváth Tamás 1967. január 9-én szabadult. Április 21-én dr. Polinszky Károly művelődési miniszterhelyettes határozatával az ország összes felsőoktatási intézményből kizárták. Többszöri kérelme után 1970. október 31-én dr. Sárándi Imre, az ELTE Állam és Jogtudományi Karának dékánja engedélyezte a tanulmányainak folytatását, és kiegészítő vizsgák letétele után a tanulmányok befejezését. A következő húsz évben Magyarországon száműzöttként, a rendszer által másodrendű állampolgárnak tekintett személyként élte életét. 1971-től jogászként dolgozott. A '70-es évek végétől írói, közírói, forgatókönyvírói pályára lépett, a rendszerváltás előtt-alatt-után jelentős szerepet vállalt abban, hogy az 1956-os forradalom eszméi és az egykori forradalmárok méltó helyre kerüljenek a magyar történelemben. Könyveit 1999-től – halott corvinista barátja előtti tisztelgésül – Benedikty Tamás néven publikálja.

„1961-ben kezdtem az egyetemet, 1961/62. tanévet jártam estin és '62-ben kérvényeztem végül, hogy vegyenek át nappalira. Átvettek. [...] Az óráközi szünetekben kialakultak kis csoportosulások, akikben volt egy kis intellektus, azok egyből megtalálták egymást. Pillanatok alatt mi mindig ugyan azt a kis csoportot alkottuk. Néha odacsapódott hozzánk X, vagy Y, de általában ugyan az a kis mag jött össze. És hozzá kell tennem, hogy akkor még voltak szemináriumok, ahol kötetlenebbül, beszélgetésszerűen, meg beszámolószerűen

szerepeltettek bennünket, és ezeken bizony én igen gyakran vitába keveredtem már akkor másokkal bizonyos kérdésekben. Ugye volt állam- és jogelmélet meg volt szocialista jogelmélet, tehát ideológiai kérdések igen gyakran felmerültek. Óhatatlanul kibukott belőlem az ellenkezés, ami végestelen-végig meg volt '56-ot követően. Az ember hiába próbálta elnyomni magában, nem felejtette el, hogy mi történt, és nem felejtette el azt sem, hogy hányan és hányan rajta vesztettek. [...] Az az életosztón, ami '57 januárjában még megvédett, eltűnőben volt. Nem élhet úgy az ember állandóan, hogy konspirál. Az egész gyerekkorom erről szólt. Annak idején a szüleim állandóan, mikor családi találkozó volt, mondták, hogy erről fiam nem szabad beszélni senkinek, mert ha erről beszélsz, akkor mindannyiunkat elvisznek. Be voltunk avatva. Az egész életem egyetemista létemig, mondhatni a konspirációról szólt. Állandóan konspirálni nem lehet, beleőrül az ember! Meg egyébként is a mentalitásom másra készítetett. Kialakult körülöttem egy kör, és közben tartottam a pesti ismerőseimmel is a kapcsolatot. Elutaztam időnként hozzájuk. Simó Zoltán hajdani gimnáziumi osztálytársam és barátom, aki harmadrendű vádlott volt a perünkben, aki Pesten járt jogra és nagy levelezésben voltunk egymással, meg másokkal is. Volt egy másik barátom, aki a Vígszínházban volt világosító, ő verseket írt. Vele is leveleztem. [...] A legfontosabb levelezőpartnereim Schandl Gábor és Simó Zoltán voltak, a későbbi per 2. és 3. rendű vádlottjai.

A hatvanas évek elején ez abból állt, hogy az ember bejárt órákra és bejárt a kötelező szemináriumokra és vizsgázott, amikor kellett. A világon semmiféle közösségi élet nem volt. Olyan, hogy egyetemi klub, ilyenről nem is ábrándozhattunk, hiszen gondoljunk csak bele, az utolsó '56-os kivégzések 1961-ben zajlottak. Úgy félték a fiatalságtól, mint a tűztől. Már

olyan értelemben, hogy ne legyenek együtt lehetőleg, ne adjanak arra alkalmat, hogy valamiféle klubban, vagy bármilyen helyen, nagyobb csoportok találkozzanak. Ezért nagyon szürke volt az élet. Mondhatnám, hogy a magánéletre korlátozódott. Presszókban, albérelti lakásokban tanyáztunk, vagy olyanoknál, akik idevalósiak voltak, és fel lehetett menni hozzájuk. Itt folytak a beszélgetések, meg a bulik, mert azok is voltak. És aztán a jazz-hallgatások. Szinte semmi nem volt, az égvilágon semmi! Volt olyan próbálkozás, hogy induljon el a jazzklub. A Jégkunyóban rendeztük az első ilyen koncertet. A D+C együttes játszott akkor. Én voltam az egyik konferansziéja ennek a műsornak, vagy kezdeményezésnek. De a jazz is tiltott gyümölcs volt. Többé-kevésbé tiltották, „mert minden ami amerikai, fertőzi a fiatalságot”. [...]

Találkoztam régi középiskolai tanárommal Medzibrodsky Endrével. Többször is beszélgettünk. Ő vezetett el engem a távolkeleti festészethez, a kínai, a japán festészethez. Akkor kezdtem el felfedezni ezt a világot. [...] Így éltünk, és különböző helyeken találkoztunk. A Virág teraszán, a Tisza Szálló presszójában. A Papp cukrászdában. Kocsmákban is időnként. Én nem voltam annyira kocsmás, mint inkább presszós. Volt ugye egy bár, a Hungária Szállóban, mely be van zárva már évtizedek óta. Később megnyílt a Szeged bár, de az már inkább a hatvanas évek második felében történt. [...] 1964/65 körül indult el az egyetemi filmklub. Art Kino-nak hívták. Matolcsy György vezette, a mostani Magyar Nemzeti Bank elnöknek az édesapja, aki egy nagyon kitűnő, nagyon kedves, nagy tudású filmesztéta volt. [...] Hihetetlen sokat jelentett, mert ezeket a filmeket csak zárt körben vetítették.

Azon kívül indult a Collegium Artium, egy tudattágító, műveltséggazdagító zenetörténeti sorozat Monteverditől Mozarton át Beethovenig, és Bartókiig. Aztán volt

képzőművészeti része is. Mezei Árpád⁹ jött le, kiváló művészettörténész és pszichológus, aki a francia szürrealistákkal élt együtt Párizsban. [...] Pogány Frigyes¹⁰ professzor építészet-és művészettörténész tartott fantasztikus, frenetikus előadásokat sorozatban, Rómáról, Firenzéről, Párizsról. Ezek mind élményszámba mentek! Ezek mind általában az Auditorium Maximumban zajlottak. Elkezdte a működését a Szegedi Egyetemi Színpad Paál István¹¹ vezetésével, 1964-ben. Én akkor ismerkedtem meg vele, de még nagyon laza volt a kapcsolatunk. Volt egy közös barátunk, Laboda Kálmán ekkor joghallgató, később könyvtáros Mezőkövesden. Istvánnal a kapcsolatunk még a kezdetén tartott. Hála istennek, merthogy engem ugye pillanatokon belül szinte már le is tartóztatnak, pár hónapon belül, és ez a kapcsolat még nem tudott annyira elmélyülni, hogy őt is kikezdhessék és az egész egyetemi színpadot csírájában megfojthassák. Igazából, amikor kijöttem a börtönből, akkor lettünk életre-halálra barátok. Isti rendkívüli bátor fiú volt és rendkívüli tehetség és rendkívüli intellektus. Állítom, hogy a magyar színház egyik megújítója a hetvenes években. Irigykedtek is rá! Már egyetemi színpados korában olyan előadásokat rendezett, hogy Jancsótól Kazimirig egész hadak vonultak le. [...] Igazi tehetségek is adódtak. Olyanok, akiből tényleg remek színházi szakember, vagy színész lett. Mondok egyet: Dunai Tamás¹². Ő is az egyetemi színpadon

⁹ Mezey Árpád (1902–1998) pszichológus, filozófus, művészettörténész.

¹⁰ Pogány Frigyes (1908–1976) építész, művészettörténész, urbanista.

¹¹ Paál István (1942–1998) rendező - A szegedi József Attila Tudományegyetemen szerzett diplomát 1965-ben, magyar szakon, 1968-ban népművelés szakon. 1961-től 1974-ig a szegedi Egyetemi Színpad tagja, 1965-től művészeti vezetője is volt.

¹² Dunai Tamás (1949–) színművész. 1973-ban Szegeden magyar-francia szakon végzett a JATE Bölcsészettudományi Karán. 1967-től 1976-ig a szegedi Egyetemi Színpadon játszott.

kezdte. Vagy mondok két nagyszerű rendezőt: Ács Jánost¹³ és Árkosi Árpádot¹⁴. Ők is az Istinnél kezdtek. Jancsi is, Árpi is remek színészek is voltak. [...] Ahogy haladtunk előre az időben – ez már a hatvanas évek vége – az egyetemi színpadnak a súlya egyre jobban növekedett és egyre veszélyesebbé vált. Nagyon erősen látókörbé kerültek.

A szegedi jogi kar nagyon vegyes oktatói karral rendelkezett, kiszuperált ÁVO-sok is voltak, rendőrtisztek, bedolgozók. Azóta már biztos kiderült sok minden. És volt néhány nagyszerű professzor, akik az idősebb generáció közé tartoztak és nem annyira haverkodtak a hallgatókkal. Az oktatás színvonala hullámzott, de nem volt igazán kontaktus. Volt két-három olyan adjunktus vagy tanársegéd, aki megpróbált haverkodni, ilyen-olyan okok miatt. Főleg nőügyek miatt jó volt nekik a fiatalokkal barátkozni, mert néha beesett egy-egy lány is az ágyukba. Igazából kontaktus nem volt, magunk közt voltunk. És magunk közt jött létre a bizalom úgy egyáltalán, hogy az ember megnyíljon. Az más kérdés, hogy a szemináriumokon előfordultak összecsapások. Pl. amikor a Hruscsovot leváltották '64-ben, én akkor nagyon összekaptam a tudományos szocializmus sztálinista papnőjével, az akkori tanszékvezetővel, Ördögh Piroskával¹⁵, mert természetesen kilógott a lóláb, hogy egyik napról a másikra eltűnt a főtitkár Hruscsov. Azt

kérdeztem, hogy lehetséges ez egyáltalán? Nem furcsa ez? Úgy tűnik el, mint ahogy eltűntek a Hruscsov által sztálini időszaknak felrótt bünsorozatban a különböző funkcionáriusok? Ezt aztán kikérte magának, és ebből vitánk támadt. De becsületére legyen mondva, a szigorlaton jelest adott. Ezekből én nagyon jó voltam. Tudományos szocializmusból, történelmi, meg dialektikus materializmusból és politikai gazdaságtanból jelesem volt. Meg filozófiából is. Ezek mentek nekem, nem kellett velük különösebben bíbelődni. Mások ezekbe pusztultak bele. Annyira egymásra voltunk utalva, annyira egymás aurájában sütkéreztünk, annyira kívántuk egymás társaságát, hogy az ember egy kicsit bele is lovalta magát a fejtegetésekbe. A pesti barátaimmal heves levelezésben álltam. [...] A pesti ismeretségi köröm is úgy alakult, hogy volt közte reklámgrafikus, jogász, és fizikus hallgató. Schandl Gábor barátom a másodrendű vádlott, színházi ember volt, aki egy falusi művelődési háznak lett az igazgatója, amikor letartóztatták, ő ott már dolgozott. 1956-ban középiskolai sztrájkot szervezett Zalaegerszegen és akkor kicsapták a gimnáziumból, nagy nehezen tudott csak később leérettségizni. Versekert írt. Simó Zoltán barátommal folytatott levelezésben mentünk legmesszebb politikai elképzeléseink fejtegetésében. Nyíltan írogattunk egymásnak, és valamikor '62 végén vagy '63 elején, egyszer, amikor felmentem, és ott aludtam nála az albérletében, arról esett szó köztünk, hogy hogyan lehetne változtatni a kádárista diktatúrán.

Mit kellene csinálni? Ideológiai úton lehet csak ellenállni. Tehát a filozófia, szociológia, társadalomtudományok, művészet, a művészeti alkotások segítségével, és írással. Ha politikai részre tereljük a dolgot, először is kéne egy új Alkotmány, és egy új államtípus. Nem proletárdiktatúra, hanem alkotmányos demokrácia. És új államforma, nem szocialista köztársaság, hanem többpárt-rendszerű polgári köztársaság. Itt kezdődik a dolog. Mi

¹³ Ács János (1949–) rendező, egyetemi tanár. Tanulmányait a JATE Bölcsészettudományi Karán, majd a Színház és Filmművészeti Főiskolán végezte. Az 1970-es években a szegedi egyetemi színpad színésze és rendezője volt.

¹⁴ Árkosi Árpád (1948–) rendező. 1972-ben gépészmérnök szakon végzett a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen. Amatőr rendezőként került kapcsolatba a színházzal. 1975 és 1980 között a József Attila Tudományegyetem színpadának rendezője volt.

¹⁵ Ördögh Pirokska a történelemtudományok kandidátusa, a JATE Tudományos Szocializmus tanszék adjunktusa (1973–74), docense (1974–85).

kell ehhez? Egy alkotmányozó nemzetgyűlés. Alakuljanak meg a pártok, szabad választásokat kell tartani Magyarországon ahhoz, hogy elkezdődjön az élet. Ahhoz viszont fel kell mondani a Varsói Szerződést. Hogy ezeket el ne felejtjük, én felírtam egy papírlapra, azzal a címmel, hogy mit és hogyan akarunk csinálni. De csak azért, hogy el ne felejtjük.

Én ezen a találkozón azt mondtam neki, hogy figyelj ide, írjuk már le, ha legközelebb folytatjuk, legalább már ezeket nem kell. Majd gondolkodunk rajta, s ha te jössz Szegedre, folytatjuk. Egyébként a szülei Szegeden éltek, gyakran meglátogatta őket.

Ez a drága barátom pedig beletette a polgári jogi tankönyvébe és ott is felejtette szépen. Múltak a hónapok, hetek, elfeledkeztünk róla. Végül is ez lett az egyik legfőbb bizonyíték a letartóztatásunk után. [...]

Aznap, 1965. szeptember 21-én amikor engem letartóztattak és bevettek, és kezdte nekem mondani a Dobosi Imre őrnagy, hogy maga aztán igazán nem nagy híve a szocializmusnak, bejutott az egyetemre és ez a hála? Holott magukra lesz építve a rendszer, tudja ezt nagyon jól, maguknak kell a szocializmust megvédeni, és maga így viselkedik? Kérdeztem, hogy honnan veszi ezt. És akkor elővette ezt a papírlapot és odaadta nekem. Azt mondta, hogy ezért. Amikor megláttam ezt a papírlapot – mert addig tagadásban voltam – akkor rádöbbentem, hogy egy perc alatt megállapítja egy írásszakértő, hogy ez az én írásom. Egyértelmű volt, hogy mit gondolok én erről a kádárista diktatúráról, a szovjet rendszerről, tagadni nem lehetett.

Schandl Gáborral költészetéről, irodalomról beszélgettünk, felmerült az is közöttünk, hogy egy olyan intellektuális újságot, folyóiratot kéne indítani, talán, amelybe az irodalom mellett, társadalomtudományok, szociológia, filozófia is helyet kaphatna. Schandl még nálam is vadabb dolgokat írt néha a leveleiben. **Szinte felhívta ránk a hatóság figyelmét.**¹⁶

¹⁶ Ismeretlen, hogy a BM III/3 számára mi volt az in-

terv. Mondtam is neki, de ő azt válaszolta, hogy bolond vagyok, úgysem lesz ebből semmi, ne legyenek ilyen gyáva. [...]

1963-ban az egyházi perek voltak éppen soron. De ezek később is, ezek a papokra állandóan rászálltak. 1964/65 körül meg éppen az egyetemi hallgatókra és oktatókra. Így pl. néhány hónappal a letartóztatásom előtt Bálint Sándor professzorra csaptak le¹⁷, aki a néprajz tudósa volt, a legszögédibb szögédi. [...] Amikor rám került a sor, megpróbáltak összekombinálni velem. Amikor ez nem ment, akkor elővették a bölcsészkar művészettörténet tanárát, Dr. Lehel Istvánt¹⁸ és őt próbálták belekeverní. Közben persze figyeltek bennünket, és mi erről semmit nem tudtunk. Arról sem, hogy a szegedi rendőrség

dítószikrája Horváth Tamás levéllenőrzése elrendelésének. Az első erre utaló bizonyíték a vizsgálati dossziében található levél, melyet Schandl Gábor írt és 1963. január 1-jén érkezett Horváth Tamáshoz. Az ügyvel kapcsolatban legkorábbi időpontra utaló szöveg: „1963 őszén I. r. Horváth Tamás és III. r. Simó Zoltán rendszerezni kívánták ideológiai gondolatukat és rögzíteni akarták, hogy a szocialista társadalmi rend ellen milyen módon lehet harcolni. Ennek rögzítésére, gondolataikat egy programtervezetben írásban is rögzítették, melynek »mit akarunk csinálni, miért akarjuk csinálni« címet adták.” (Vádirat, 1965. november 10.)

¹⁷ Lásd még PÉTER LÁSZLÓ (szerk.) (2004): *A célszemély: Bálint Sándor. Ügynökjelentések, pöriratok 1962–1965*. Szemtanú 5. [Sorozatszerkesztő: Jancsák Csaba.] Szeged, Belvedere Meridionale.

¹⁸ A szegedi egyetemen 1947-ben létesült önálló művészettörténeti tanszék (1950-ben megszüntették). A tanszékvezető – a Kolozsvárról kiutasított Felvinczi Takács Zoltán – és az 1948-ban a pedagógiai főiskolán a Rajz–Művészettörténeti Tanszék létrehozó Vinkler László körül szellemi műhely szerveződött, mely meghatározta az 50-60-as évek modern művészeti törekvéseit. E kör tagja volt Lehel István, későbbi neves művészettörténész, festőművész, a Spirál Kör tagja. Lehel István asszociatív utalású festészetének, érdeklődésének a modern képzőművészeti törekvések hazai átültetése állt a homlokterében.

már előzetes csoportdossziét nyitott rólunk.¹⁹

Már akkor úgy figyelték, hogy variáltak, ki a főnök, vagy a fő kolompos, kik azok, akik a leginkább a figyelem középpontjában vannak, vagyis ők konstruálták ezeket a csoportokat. Miért történt ez? Mert már kifulladásban volt az 1956 utáni vérengzés és megtorlás. A politikai rendőrség, amely állam

¹⁹ A Cs-705 számú, Proféták fedőnéven nyitott csoportdosszié fedlapján 1965. december 7-i dátum szerepel mint a megnyitás napja. Ez nyilvánvalóan elírás, hiszen Horváth Tamás 1965. szeptember 21-i letartóztatásától 1966. július 7-ig már előzetes letartóztatásban volt. A Csongrád megyei Rendőrfőkapitányság III/III alosztályának vezetője Czene Mihály rendőr alezredes 1964. július 30-án engedélyezte Operatív Intézkedési Tervet így vezette be a BM munkatársa: „Alulírott XY, Rendőrkapitányság III/III-as alosztály megvizsgáltam Horváth Tamás, egyetemi hallgató és társai laza csoportosulásához tartozó személyek birtokomban lévő operatív anyagát, és megállapítottam, hogy nevezettek szervezett ellenséges ideológiai tevékenységet folytatnak társadalmi rendszerünk ellen. Ezt figyelembe véve határoztam úgy, hogy Horváth Tamás és társaira »Proféták« fedőnév alatt előzetes csoportdossziét nyitok. A további egyszerű operatív feldolgozó munka érdekében.” (ÁBTL3.1.5. 0-12641/1) A vizsgáló tiszt Horváth Tamás 1965. szeptember 21-i letartóztatása után: „Elővezetett [Benedikty Tamás – JCS] operatív adatai szerint a csoportosulás politikai tekintetben kiforratlan, nézeteiben zavaros ellenséges ideológia befolyásolása alatt álló egyetemisták csoportosulása. Tevékenységük ideológiai, főleg művészeti téren jelentkezik. Valamennyien az absztrakt irányzat hívei, és az általuk modernnek nevezett absztrakt irányzatnak próbálnak meg újabb híveket szerezni. A művészet szabadságát hirdetik, közülük egyesek olyan állásponton vannak, hogy a jelenlegi társadalmi rendszer nem megfelelő, mert nem biztosít megfelelő lehetőséget és szabadságot a művészek kibontakozásához. Összejöveleik alkalmával művészeti kérdéseken kívül politikai kérdéseket is megvitatnak. A vita során hangot adnak nacionalista nézeteiknek, éltetik a nyugati világot és becsmériik a Szovjetunió rendszerét. A csoport tagjaira nagy hatást gyakorolt az egzisztencializmus eszméje. Az egzisztencialista irányzatot valamennyien magukénak vallják. Ezt az eszmét kívánják irodalmi és művészeti téren továbbterjeszteni, melynek érdekében a csoportosulás feladatát a profétáskodásban jelölték meg.”

volt az államban, fel volt töltve ÁVO-sokkal. Akik engem letartóztattak, kivétel nélkül az ÁVO-nál kezdték. Sőt, az a Gyorskocsi utcából leérkező csoport, amely a szegedi nyomozóktól átvette az ügyet néhány nap után, az is kivétel nélkül ÁVO-sokból állt. Magas rangú tiszték, akik meglehetősen alacsony intellektuális szinten mozogtak, paranoiás pszichopaták, szerintem elmebetegek. Annyira ragaszkodtak ahhoz, hogy az ő szervezetük a legfontosabb alapköve a kádárista diktatúrának, hogy szinte vallásukká, rögeszméjükké vált az, hogy ha ők nem fedezik fel az ellenséget, itt minden összedől. Másrészt egzisztencialisan is kellett nekik bizonyítani a létüket. Ezért konstruálták a pereket, ahogy csak lehetett. Egyik levelemben azt írtam, hogy igaz szavakra van szükség, igaz mondatokra, és amikor az ember az igazsággal találkozik, az úgy kell hirdetni, ahogy a proféták. Innen kapta a csoportdosszié a Proféták fantázianévet. Evidens, hogy egy 23-24 éves ember nem biztos, hogy a rendszer megdöntése miatt írja, hogy az igazsághoz ragaszkodni kell. Micsoda baromság az, hogy én éjjel-nappal a rendszer megdöntésén gondolkodom, holott ugyanúgy éltem, szerettem, vágyakoztam, akárcsak mások. Ezek azt hitték, hogy az ember minden percét azzal tölti, hogy fűrészel a nagy fát alattuk. Műveltségi szintjükre jellemző, hogy Jean Paul Sartre-ot úgy írták le, hogy „SZART”. Így! [...] Az is furcsa, hogy 1964 nyarán kiengedtek Lengyelországba. Akkor már mindent tudtak, nyugodtan letartóztathattak volna '64 májusában már. Tehát semmivel sem lett több anyag '65 szeptemberére. Nem tudom, mire vártak. Tény az, hogy akkor nem lehetett úgy utazgatni, mint ma. Csak szocialista útlevél volt és csak meghívó levéllel. Én sehova máshova nem akartam utazni, csak Lengyelországba. Ott kicsit szabadabb légkör volt, a lengyel filmekből is lehetett ezt érezni. Meg a jazzből, akkor már európai fesztiválokon vettek részt a lengyel jazz együttesek, meg a színházművészetükről is lehetett tudni. Továbbá a képzőművészeti

nyitottságukról. [...] Felvettem a kapcsolatot egy varsói egyetemistával, elkezdtem vele levelezni és jött a meghívólevél. A lengyelországi utunkat úgy képzeltük el, hogy elmegyünk a szlovák határig stoppal, Szlovákián valahogy átvergődünk és onnantól egész végig a tengerpartig, de stoppal. Pénzünk minimális volt, ott állunk, nálunk egy sportszatyor, ami abba befér. Ott állunk ki az országút szélén, volt nálunk egy kis magyar zászló. (Ezt persze nem vettük elő Csehszlovákiában, hanem a lengyel részen.) Jött velem egy évfolyamtársam Szegedről. Így kettesével mentünk, mert úgy lehet stoppolni. Amikor átértünk Zakopane közelébe, akkor valahogy újra összegyűlt a kompánia. (Ld. képmelléklet.) Itt áll egy kis csoport. És ez a felvétel ott van az iratok közt, a titkos archívumban. Tehát követtek bennünket Lengyelországba is. Akivel én voltam, Berky Tamás a szegedi jogász társam és barátom, nála nem volt fényképezőgép. Valaki fényképezett, de, hogy ki volt, nem emlékszem, lehettünk nyolcan, tízen. Pestiek is voltak ott akkor. Ennek csak annyiban van jelentősége, hogy az ügynök vagy az ügynökök végig kísérelhetek egészen a tengerpartig. Elég kalandosra sikerült az utunk: országút melletti földeken aludtunk, sátorlappal takaróztunk. Felértünk a keleti Tengerhez. Gdanskban barangoltunk, már kettesben voltunk. Utána átmentünk Sopotba ami egy olyan fürdőhely, mint Keszthely. Ahogy sétálunk, látjuk, hogy az egyik teraszon ott ült Zbigniew Cybulski. [...] Ő volt az európai James Dean. [...] A barátommal odapofátlankodtunk hozzá és bemutatkoztunk, mondtuk, hogy nem akarjuk zavarni, Magyarországról jöttünk, és milyen örömmel tölt el bennünket, hogy láthatjuk. Nagyon kedves volt, leültetett, néhány percet beszélgettünk, és annyit mondott, hogy szereti ezt a Gdansk–Gdynia–Sopot háromszöget, mert itt kezdte a pályafutását, mint színész. Kérdezte, hogy fürödtünk-e már a tengerben. Mondtuk, hogy nem. Erre ő: kicsit hideg lesz, de ne tévovázatok, vágjátok bele magatokat mindjárt az

első hullámba. Aztán elbúcsúztunk, eljöttünk. És ennek azért van jelentősége, mert amikor letartóztattak, egy héten keresztül éjjel-nappal azt kérdezték, minden negyedik vagy ötödik kérdés az volt, hogy ki az én CIA összekötőm. Azt hittem, hogy meg vannak bolondulva. Aztán arra gondoltam, hogy ezek paranoiás pszichopáták, persze, hogy mindig a legmagasabb C-n kezdik. Kezdi a kémkedéssel, ha az nem jön be, akkor összeesküvés, ha az sem jön be, akkor mennek lejjebb. Biztos, hogy semmi szín alatt nem vállalom be a kémkedést, az tuti. Mondogattam, hogy nincsen CIA összekötőm. Nem is gondoltam akkor hirtelen arra, hogy szerintük éppen a Cybulski volna az. Ezek az örültek lehet, hogy azt hitték, hogy én azért mentem ki Lengyelországba, hogy a Cybulskival találkozzam. Ő járt nyugatra, filmezett nyugaton, talán lehet, hogy Amerikában is volt. Az ember esze megáll! Ebből lehet látni, hogy micsoda beteg hatalom, beteg diktatúra volt ez!

1964 nyarán egy hét alatt, hangsúlyozom, egyetlen hét alatt, három listát készítettek el, hogy ki legyen benne ebben a Próféta csoportban. Egy-két napos különbséggel. Minden csoportnál én szerepelek, mint a társaság vezetője, szervezője, de kik legyenek a csoportokban benne? Az első változatnál négy személyt jelölnek meg. A következőnél már 13 személyt. Tehát kezdtek bővíteni. Egy nappal később újabb névsort állítottak össze, ebbe került bele dr. Lehel István, akiről már beszéltem.²⁰

Mi erről semmit sem tudtunk.²¹ Én az első

²⁰ „Eddigi adataink szerint a csoportba szorosan véve 8, 20-28 éves fiatal tartozik. Ám Horváth Tamás köre jóval szélesebb, adataink szerint kapcsolatot tart Dr. Lehel István egyetemi adjunktus festőművésszel, kinek lakásán rendszeresen összejövetelek szoktak lenni.” (1964. július) (ÁBTL3.1.5. 0-12641/1)

²¹ „Fenti feladatok végrehajtása érdekében [...] A csoportosulás tagjainak hálózati ellenőrzésére hálózati személyeink közül felhasználjuk a Csongrádi, a Lovász, a Csaba, Farkas nevű hálózati személyeket célirányos, összehangolt céllal. És minden hálózati személy részére külön-külön foglalkoztatási tervet dolgozunk ki. Horváth Tamás mellé történő beszer-

gyanús jeleket 1965 tavaszán éreztem, tavaszutón. Az egyik évfolyamtársam²², barátom szintén május 1-jén lelépett. Bécsbe egy társutazás során, amit a szegedi IBUSZ szervezett. El tudta intézni, kiment, lelépett. Ez a barom – már elnézést, hogy ezt mondom – írogatott nekem lapokat, onnan Traiskirchenből²³. Amikor nálam házkutatást tartottak 1965. szeptember 21-én, az volt a fő indok, hogy adjam elő ennek a Barna Dezsőnek a hozzám írott leveleit. Természetesen mindent odaadtam azonnal, de ők folytatták a házkutatást: úgy csináltak, mintha kutatták volna, holott azonnal tudták, hova kell nyúlni. Hogy hol van az elbeszélésem? – hiszen akkor már több éve írtam, voltak filmkritikáim, novelláim, verseim. Mindent tudtak, mi hol van. Tehát bementek egyszer titokban a lakásunkba, a budapesti barátom lakásába is, mind a két budapesti barátom lakásába, amikor nem voltak otthon, és akkor kutattak. És bementek a mi lakásunkba is. Egyetlen egyszer, ha volt olyan helyzet, hogy nem volt otthon senki, akkor bementek és lefényképezték azt, amit kellett. És tudták azt, hogy hova kell nyúlni házkutatásnál. [...]

vezés céljából évfolyamtársai közül tanulmányozzuk arató, téglás és Kornél fedőnevű ügynökeinket. Közülük a legalkalmasabb személyt beszervezzük. [...] A csoportosulás ellenséges tevékenységének dokumentálása céljából Horváth Tamás lakásán titkos házkutatást tartunk.” (Idézet a csoportdossierben található titkos operatív iratból, melynek kelte 1964. november 20. ÁBTL3.1.5. 0-12641) „A Csongrádi fedőnevű Németh Ferenc a *Délmagyarország* újságírója volt. A Lovász fedőnevű Tarajosi Béla évfolyamtársam volt, őt a kartonja szerint 1964 májusában szervezték be. A többi személyt nem tudom ki lehetett.” Horváth Tamás szóbeli közlése 2013.05.29-én

²² Barna Dezső a későbbi igazgatási per IV. rendű vádlottja volt.

²³ Az alsó-ausztriai Traiskirchenben 1898-ban épült cs. és kir. tüzér hadapród-iskola épületeit az 1956-os forradalom menekülthullámának elhelyezésére, segítésére alakították át a menekülttáborrá. A napjainkban is működő intézmény a nyolcvanas években a magyar menekültek mellett keletnémet, lengyel és román menekülteket is fogadott.

Amikor ez a barátom lelépett májusban, akkor éreztem, hogy valami miatt, megéreztem, hogy bajban vagyok. Eltűnt egy levél, amit valaki írt és utána talán júliusban eltűnt még egy. Nekem volt egy ismerősöm az IBUSZ-nál, akivel még levelezős koromban ismerkedtem meg, és jelentkeztem én is egy ilyen bécsi társutazásra és feltett szándékom volt, hogy szeptemberben én is lelépek. Volt még három vizsgám hátra az abszolutóriumból, de éreztem már akkor, hogy ennek nem lesz jó vége. Akkor úgy volt, hogy ha végzett az ember, egyetlen egy munkahelyre mehetett, és azt ki kellett előre jelölni. És ha nem volt az ember mögött protekció, elvtársi összeköttetés, mehetett a legrosszabb helyre. Én például a békéscsabai Állami Építőipari Vállalathoz kerültem volna. Ki akar oda menni?! De azt is éreztem, hogy felbontják a leveleimet. Mert volt '65 áprilisában egy találkozóknk itt, Szegeden a pesti barátaimmal, közülük kettő is lejött. Akkor szóba került az, hogy csináljunk egy irodalmi, társadalomtudományi újságot és ezen a találkozón derült ki, hogy én nem kaptam meg két levelet, ami erről szólt. És akkor már éreztük, hogy valami hihetetlen nagy baj van, és rá néhány hétre le is tartóztattak. Nem lehetett élni állandóan ebben a konspirációban. Az ember vagy habozás nélkül elfogadta a diktatúra rendszerét és akkor egy fafejű, ostoba káder lett, vagy ha nem ilyenek születtek, akkor konspirálni kellett, hazudozni kellett. Az önéletrajzon keresztül a hitvalláson át, mindenben. Voltak ilyenek az egyetemen, KISZ kolbásznak hívtuk őket. Ez alkati, mentális kérdés. Aki ezt nem tudja csinálni, úgyis megbukik előbb-utóbb valamilyen szinten. Nem bünygyi szinten, de kiszorítják a margóra. Mindenki tudta ezt. Én nem bírtam ezt, elegendő lett. [...] Az IBUSZ-ban elfogadták a jelentkezésemet. És az utazás előtt egy héttel kapok egy táviratot: „utazását hatósági engedély hiányában visszavonjuk”. Ebből tudtam, hogy most nagyon nagy baj van. Rá 10 napra letartóztattak. Tudták ők azt már, hogy én le

akarok lépni. Mindent tudtak. Kivárták ezt a kiváló pillanatot. Úgy látszik, hogy akkorra már belátták, többet nem tudnak belőlünk kihozni és elérkezett az alkalmas pillanat.

Voltaképpen hónapokig ültem az előzetesben és vártam a fejleményeket.²⁴ Menet

²⁴ Az 1965. november 10-én a Szegedi Járási ügyészségen kelt vádiratban, melyben a BTK 127§ 1.b-be ütköző izgatással vádolta meg Horváth Tamás és Simó Zoltán egyetemi hallgatókat, Schandl Gábor (felsőfokú technikai hallgató) és (távollétében Barna Dezső egyetemi hallgató) Vass István ügyész a következőket írja: „Politikai nézeteiknek lényege az volt, hogy a szocialista társadalmi rendben az ifjúságnak nincs perspektívája, érvényesülni nem tudnak, és ezért a fennálló szocialista társadalmi rend a felelős. Ez a társadalmi rend nem helyes, mivel a magánkezdemenyezésnek nincs tere, ezért egy polgári demokratikus alapon álló szocializmust kellene megvalósítani. Felmerült továbbá közöttük, hogy Magyarország nem független, hanem a Szovjetunió csatlós állama és arra tekintettel, hogy III. r. Simó Zoltán székely származású felmerült közöttük, hogy igazságtalan az, hogy Erdély és a Felvidék nem tartozik Magyarországhoz, ezeket a területeket vissza kellene csatolni, mert történelmileg Magyarországhoz tartoznak. Egyetértettek abban és egymás előtt hangoztatták azt, hogy a csehszlovák és a román kormány az ott élő magyarokkal szemben nem alkalmas, a lenini nemzetiségi politikát, hanem az ott élő magyarokat elnyomja. [...] Mivel I. r. Horváth Tamás Szegeden, III. r. Simó Zoltán pedig Budapesten élt a politikai

közben az elsőfokú bíróság összeesküvésé minősítette az ügyet, a megyei bíróság viszont változatlanul izgatásnak minősítette. Határköri összeütközés keletkezett közöttük, felterjesztették az ügyet a Legfelsőbb Bírósághoz, ott aztán szerencsénkre megint csak izgatásnak, tehát enyhébb bűncselekménynek minősítették. Megszületett az ítélet²⁵, egy évet kaptam...” *

nézeteiket személyes megbeszéléseken túlmenően levelezés útján cserélték ki. [...] II. r. Schandl Gábor terhelhet 1956-ban az ellenforradalomban való részvétel miatt a középiskolából kizárták és ez az esemény az egyébként is fennálló meggyőződését még inkább a szocialista társadalmi rend ellen hangolta. Ez adott alapot arra, hogy I. r. Horváth Tamással megismerkedve, közöttük szorosabb baráti kapcsolat alakuljon ki. I. r. Horváth Tamás és II. r. Schandl Gábor a rendszer ellenes politikai nézeteit beszélgetéseik során illetve levelezés útján egymás között kicserélték és ezekben a kérdésekben egymással egyetértettek.”

²⁵ A Szegedi Járásbíróság (Fedor Attila tanácselnök, Vitéz István ülnök és Haris Lászlóné ülnök) 1966. július 6- a és augusztus 5-e között lefolytatott nyilvános tárgyalásán Horváth Tamást és Schandl Gábort bűnösnek találta folytatólagosan elkövetett izgatásban, és (távollétében) Barna Dezsőt hazatérés megtagadásában. Horváthot és Schandlt egy-egy évi szabadságvesztésre, Barna Dezsőt tíz hónapi szabadságvesztésre ítélte, Simó Zoltánt bizonyítottság hiányában felmentette.

Mellékletek

1. **ÁBRA** ❖ Horváth Tamás (1940–) az SZTE-n az életútint-erjű készítése közben

2. **ÁBRA** ❖ A lengyelországi kiránduláson készült kép, mely – mint később kiderült – a III/III-as megfigyelési csoportdossziéba került

3. **ÁBRA** ❖ Az 1956. október 20-i MEFESZ nagygyűlés a Szegedi Egyetem BTK Auditorium Maximumában. A képen karikával jelölve Horváth Tamás

2.
SZOCIÁLISTA MUNKÁSOK
ÉRTÉKELŐ LEVÉLTÁRA
Eredeti irattól készült
másolat.

3.